

**INGLIZ TILIDAGI BOG‘LOVCHILARNING MA‘NOLARI, TURLARI VA
QO‘LLANILISHI**

Rasulova Inobat Ilxomovna

Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti Markaziy Osiyo
xalqlari tillari va madaniyati institute Ingliz tili, tilshunosligi va adabiyoti
kafedrasi katta o‘qituvchisi

E – mail: ilxomovna1992@gmail.com

Annotatsiya

Ushbu maqolada bog‘lovchi so‘zlarning ingliz tilidagi ma‘nosi, turlari va ishlatilishi yoki funksiyalari chuqur o‘rganilgan. Bog‘lovchi so‘zlar - bu ikki so‘zni, iborani, gap bo‘g‘imini yoki gap qismlarini og‘zaki va yozma ravishda bir-biriga bog‘laydigan so‘zlar. An‘anaviy grammatikaga ko‘ra, bog‘lovchi so‘zlar ingliz tilidagi sakkizta nutq qismidan biridir. Bu maqolada esa muvofiqlashtiruvchi, bo‘ysundiruvchi va o‘zaro bog‘liq bog‘lovchi so‘zlardan tashqari, boshqa bog‘lovchi so‘zlarni ham ko‘rish mumkin. Bundan tashqari, maqolada tushunishni osonlashtirish uchun ko‘plab misollar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: Bog‘lovchilar, koordinativ, bo‘ysunuvchi, korrelyativ, takroriy, asosiy muvofiqlashtirish, asosiy bo‘lmagan muvofiqlashtirish.

Introduction

KIRISH

Ushbu maqola tavsiflovchi sifatli tadqiqotdir, chunki u bog‘lovchilarning keng qamrovli tavsifi va tushunchalarini beradi, ularning ma‘nosi, turlari va ingliz tilidagi qo‘llanilishi yoki funksiyalarini aniq ko‘rsatadi. Ingliz tilida bog‘lovchilarning qo‘llanilishi aniq, belgilangan, chunki ular odatda nutq bo‘laklari deb nomlanuvchi asosiy grammatik sinflardan birini tashkil qiladi. Darhaqiqat, bog‘lovchilar bo‘yicha juda ko‘p adabiyotlar mavjud va tadqiqotchi undan qimmatli tushunchalar olishga, shuningdek, o‘z hissasini qo‘shishga muvaffaq bo‘ldi, bu esa ushbu ishga sifat va qiymat bag‘ishlaydi. Ushbu maqola tilshunoslikka katta hissa qo‘shadi, chunki u o‘quvchiga ingliz tilidagi bog‘lovchilar haqida hech bo‘lmaganda ma‘lum darajada muhim asosiy ma‘lumotlarni taqdim etadi. Albatta, bu ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi.

TA‘RIFLAR

An‘anaga ko‘ra, bog‘lovchi ingliz tilidagi sakkizta nutq bo‘lagidan biridir. Malmkyor (478) xabar berganidek, bog‘lovchi nutqning o‘zi bilan ma‘noga ega bo‘lgan boshqa nutq qismlarini bog‘laydigan, ularning ma‘nosi yoki munosabatini tasniflaydigan noaniq nutq qismi sifatida ta‘riflanadi. Leung (11) ga ko‘ra, bog‘lovchilar turli nomlar ostida o‘rganilgan va vaqt o‘tishi bilan ingliz tili/lingvistika sohasidagi turli olimlarning e‘tiborini tortgan: Halliday va Hasan (13) ularni “izchillik yaratadigan lingvistik vositalar” deb hisoblashadi, Sanders va Maat esa ularni “aniq ko‘rsatilgan semantik munosabat” deb ta‘riflashadi (1-2). Aydinlu va Reshadi (611) tomonidan keltirilgan Ehrning fikriga ko‘ra, bog‘lovchilar “ikki gap bo‘lagi orasidagi

semantik bog‘liqlikni” ifodalaydi. Bundan tashqari, Leung (11) bu borada to‘rtta olimga ishora qiladi. Bular: Shiffrin, u bog‘lovchilarni “diskurs belgilari” deb biladi, Freyzer ularni “leksik ifodalarning pragmatik sinfi” yoki shunchaki “pragmatik belgilar” deb biladi, Rushot, u bog‘lovchilar “turli ma‘nolarni kodlaydi va protsedura vositasi bo‘lishi mumkin”, deb ta‘kidlaydi va nihoyat, Karon, u bog‘lovchilarni shunchaki “gaplar orasidagi turli xil munosabatlarni ifodalash uchun” ishlatiladigan deb biladi. Yuqorida tilga olingan olimlardan tashqari, boshqalar odatda bog‘lovchilarni og‘zaki va yozma tilda ikkita so‘z, ibora, gap bo‘lagi yoki gapning qismlarini birlashtiruvchi bog‘lovchi yoki bog‘lovchi elementlar sifatida ko‘rishadi. Shu munosabat bilan Lich va Svartvik shunday deb ta‘kidlashadi: “Gap bo‘lagi bog‘lovchilar bilan bog‘lanishi (muvofiqlashtirilishi) mumkin” (203-204). Ular shuningdek, bog‘lovchi yoki muvofiqlashtirish bir xil sinfdagi ikkita so‘zni ham bog‘lashi mumkinligini ta‘kidlaydilar. Aarts shunday deydi: “Bog‘lovchilar bog‘lovchi funksiyani bajaradigan so‘zlarning yopiq sinfiga tegishli” (45). (Bu yerda yopiq sinf deganda, biz otlar, fe‘llar va sifatlar kabi boshqalar bilan bir xil tarzda bog‘lovchilardan boshqa so‘zlar sinfini chiqara olmasligimiz tushuniladi.) Robertsning (258) fikriga ko‘ra, bog‘lovchilar boshqa izchil gap hosil qilish uchun har qanday ikki yoki undan ortiq gap bo‘lagini birlashtirish vazifasini bajaradi. Xuddi shu nuqtai nazardan, Lester (63) bog‘lovchilar so‘zlarni yoki so‘z guruhlarini bog‘laydi, deb ta‘kidlaydi. Ekxardt-Blekning fikriga ko‘ra, “Bog‘lovchi ikki so‘z, ibora yoki gap bo‘lagi orasida turadi va ularni bog‘laydi” (97). Xuddi shunday, Karnining aytishicha, “Konyunktiv tuzilmalar “va”, “yoki” kabi bog‘lovchilar bilan bog‘langan tarkibiy qismlardir” (90). Shuningdek, Kirkpatrik “Bog‘lovchi so‘zlarni, so‘zlar guruhlarini yoki gap bo‘laklarini birlashtirish uchun ishlatiladigan bog‘lovchi so‘z”(173) deb ta‘kidlaydi. Murtining so‘zlariga ko‘ra, bog‘lovchi “bo‘g‘inlarni yoki so‘zlarni va gap bo‘laklarini bog‘laydigan so‘z” (212). Bundan tashqari, Baskervil va Sevell “Ravishlardan farqli o‘laroq, bog‘lovchilar o‘zgartirmaydi, balki faqat bog‘lash uchun xizmat qiladi” (1) deyishadi. Kirksten ta‘kidlaganidek, “Bog‘lovchi - bu nutqning boshqa qismlarini o‘zi bilan bog‘laydigan, ularning ma‘nosini yoki munosabatlarini tasniflaydigan o‘zgarimas qismi” (478). Xuddi shunday, Kristal bog‘lovchilar “so‘zlarni grammatik tasniflashda asosiy vazifasi so‘zlarni yoki boshqa konstruksiyalarni bog‘lash bo‘lgan element yoki jarayonni belgilash uchun ishlatiladigan atama bo‘lib, unda bog‘langan elementlar bog‘lovchilar deb atalishi mumkin” (73), deydi. Bundan tashqari, MkArtur (235) bog‘lovchi so‘zlar yoki konstruksiyalarni bog‘lash uchun ishlatiladigan nutqning bir qismi yoki so‘zning bir qismi ekanligini aytadi va natijada paydo bo‘lgan bog‘liq birliklar muvofiqlashtirilgan deb ataladi, deb qo‘shimcha qiladi. Ko‘rib turganimizdek, bu olimlarning barchasi bog‘lovchi so‘zlar ikki so‘z, ibora, gap bo‘lagi va gap bo‘laklarini bog‘laydigan, bog‘laydigan yoki birlashtiruvchi so‘zlar ekanligiga qo‘shiladilar. Bu mutlaqo to‘g‘ri, chunki tilda nutqning bir qismi bo‘lgan “bo‘g‘in” so‘zi tilga olinganda, an‘anaviy ravishda birinchi bo‘lib uning elementlarni birlashtiruvchi bog‘lovchi, yoki element ekanligi xayolga keladi.

Bog‘lovchilarning turlari

Tilshunoslar bog‘lovchilar turlari haqida turlicha qarashlarga ega. Masalan, Baskervil va Sevell (1), Artur (235), Lester (63) va Ekxardt-Blek (97) bog‘lovchilarni ikki sinfga ajratadilar:

muvoqlashtiruvchi va bo'ysundiruvchi. Bu olimlar (shu jumladan, bu yerda tilga olinmagan boshqalar) korrelyativ bog'lovchilarni istisno qiladilar, chunki ularning fikriga ko'ra (masalan, Lester (65)), korrelyativ bog'lovchilar muvoqlashtiruvchi bog'lovchilarga o'xshaydi. Biroq, an'anaviy ravishda bog'lovchilarning uchta asosiy turi ajratiladi: muvoqlashtiruvchi, bo'ysundiruvchi va korrelyativ. Boshqa yo'nalishda, Xolliday va Hasan (242-267), o'z navbatida, ingliz tilida umuman izchillikni ta'minlaydigan to'rt turdagi bog'lovchilarni taklif qilishadi: (1) Qo'shimchali bog'lovchilar taklif qilingan elementga qo'shish orqali strukturaviy muvoqlashtirish yoki bog'lanishga erishishga xizmat qiladi va "and –va", "also – shuningdek", "furthermore – bundan tashqari", "in addition – qo'shimcha ravishda" va boshqalar so'zlari bilan belgilanadi. Qo'shimchali bog'lovchilar taklif qilingan elementni inkor etish uchun ham xizmat qilishi mumkin va ular "nor and.....no, neither – na va na..... yo'q" bilan ishora qilinadi. Qo'shimcha konstruksiyalarning turlari quyidagilarni o'z ichiga oladi: *muqobil alternative*, masalan: "yoki – or", "aks holda –or else", *asosiy g'oyadan keyin –after-thought, yoki qo'shimcha ravishda – or conjunct* masalan: "tasodifan – incidentally", "aytgancha –by the way"; *tushuntirish expository*, masalan: "ya'ni –that is", "boshqacha aytganda –in other words", "demoqchiman –I mean", *misol keltiruvchi exemplificatory*, masalan: "masalan –for instance/ thus", *o'xshashliklarni taqqoslash comparing similarity*, masalan: "shunga o'xshash –likewise, "shunga o'xshash tarzda –similarly", "xuddi shu tarzda (yoki bir xil tarzda) – in the same way (or in the same vein); *va farqlarni taqqoslash and comparing dissimilarity*, masalan: "boshqa tomondan –on the other hand", "aksincha –by contrast/on the contrary".

Qarama-qarshi bog'lovchilar gaplar orasidagi taqqoslash yoki qarama-qarshilikni ifodalash uchun ishlatiladi va quyidagilarni o'z ichiga oladi: *lekin, boshqa tomondan, ammo, ammo, garchi, faqat; but, on the other hand, however, yet, though, only*. Qarama-qarshi bog'lovchilar quyidagilarni o'z ichiga oladi: *ta'kidlovchi –emphatic* masalan: "shunga qaramay – nevertheless", "bunga qaramay –despite this", *qarama-qarshilovchi contrastive avowal* masalan: "aslida –in fact/actually/a matter of fact", *ma'noni to'g'rilovchi correction of meaning* masalan: "o'rniga –instead", "aksincha –rather", "hech bo'lmaganda – at least" *yopiq closed dismissal* masalan: "har qanday holatda –in any case/in eithercase", "qanday bo'lishidan qat'iy nazar –whichever way it is"; va *ochiq open-ended dismissal* masalan: "har qanday – any how", "har qanday holatda – at any rate, "qanday bo'lishidan qat'iy nazar – however it is".

Sabab bog'lovchilari tasdiqlanayotgan narsaning sababini yoki asosini ifodalaydi. Ularga quyidagilar kiradi: *keyin, shuning uchun, natijada, then, so, hence, therefore*. Tobe bog'lovchilarning turlari quyidagilarni o'z ichiga oladi: *aniq sabab –specific causal*. Ular uch turga bo'linadi: *(a) sabab reason*, masalan: "shu sababli –for this reason", "shu asosda –on account of this", "u keladi –on this basis, it follows" *(b) natija result*, masalan: "natijada –as a result/in consequence", "bundan kelib chiqadi –arising out of this" va *(c) maqsad purpose*, masalan: "shu maqsadda –for this purpose", "buni yodda tutgan holda –with this in mind", "shu maqsadda –to this end".

Bundan tashqari, Sai va Fatemi (135) tomonidan keltirilgan Halliday bog'lovchilarni yana uchta mavhum turga ajratadi: *aniqlashtirish – elaboration, kengaytirish – extension va kuchaytirish –*

and enhancement. Aniqlashtirish “boshqacha aytganda – in other words” kabi qo‘shimchani va “aksincha – rather.” kabi aniqlashtirishni o‘z ichiga oladi. Kengaytirish “muqobil ravishda – alternatively” kabi qo‘shish va o‘zgartirishni o‘z ichiga oladi. Intensifatsiya “u yerda – there, previously”, “avvalroq – consequently” kabi bog‘lovchilarni va “u holda – in that case” kabi sababiy bog‘lovchilarni o‘z ichiga oladi. Bizningcha, Halliday taksonomiyasi va yuqoridagi misollar bog‘lovchilarga emas, balki ravishlarga tegishli ekanligini ta’kidlash muhim. Murthy (212) shuningdek, bog‘lovchilarning to‘rt turini ajratib ko‘rsatadi: *muvofiglashtiruvchi coordinating, bo‘ysundiruvchi subordinating, o‘zaro bog‘liq correlative va murakkab compound bog‘lovchilar.* Biz ularni birma-bir ko‘rib chiqamiz.

Muvofiglashtiruvchi bog‘lovchilar

Ular so‘zlar, iboralar va gap bo‘laklarini bog‘lash uchun ishlatiladi. Bular bir xil darajadagi gap bo‘laklarini bog‘lash uchun ishlatiladigan bog‘lovchilardir. Boshqacha qilib aytganda, ular odatda bir xil grammatik sinfga mansub gap elementlarini, masalan, otlarni otlar bilan, ravishlarni ravishlar bilan, iboralar iboralar bilan va gap bo‘laklarini gap bo‘laklari bilan bog‘laydi. Ular shuningdek, ma’no jihatidan bir-biridan mustaqil bo‘lgan ikkita gap bo‘lagini bog‘laydi. Ular shunchaki muvofiglashtiruvchi bog‘lovchilar deb ataladi va muvofiglashtiruvchi bog‘lovchilar yordamida ikkita so‘z, ibora, gap bo‘lagi yoki gaplarni bog‘lash san’ati muvofiglashtirish deb nomlanadi. Huddleston (194) muvofiglashtirishni ikkiga ajratadi: *asosiy muvofiglashtirish*, uni to‘g‘ridan-to‘g‘ri tasvirlash mumkin, masalan:

- *Uning qizi tish shifokori va o‘g‘li huquqshunoslik bo‘yicha tahsil olmoqda;*
- *Her daughter is a dentist and her son is studying law;*

va *asosiy bo‘lmagan muvofiglashtirish*, uni bilvosita oddiyroq turga aloqadorligi nuqtai nazaridan ta’riflash mumkin.

- *Okosun says he is innocent and she is a disinterested witness.*
- *Okosun o‘zining aybsizligini va ayolning xolis guvoh ekanligini da’vo qilmoqda.*

Bo‘ysunuvchi bog‘lovchilar

Bo‘ysunuvchi bog‘lovchilar murakkab gapda tobe gaplarni asosiy bog‘lovchilarga bog‘lash uchun ishlatiladigan so‘zlardir. Ular teng bo‘lmagan darajali bog‘lovchilarni bog‘lash uchun ishlatiladigan bog‘lovchilardir. Boshqacha qilib aytganda, ular mustaqil yoki asosiy bog‘lovchini ma’no va maqsad jihatidan asosiy bog‘lovchiga bog‘liq bo‘lgan bog‘lovchi bilan bog‘lash uchun ishlatiladi. Bu shuni anglatadiki, asosiy bog‘lovchilar mustaqil ravishda mavjud bo‘lishi mumkin va tobe gaplarga bog‘liq emas, tobe gaplar esa mustaqil ravishda mavjud bo‘la olmaydi. Aarts (46) ta’kidlaganidek, “Buni aytishning yana bir usuli shundaki, bo‘ysunish gipotaksisning bir turi bo‘lib, dastlab ‘pastdagi sintaktik tartib’ degan ma’noni anglatuvchi yunoncha atamadir.” Bu shuni anglatadiki, bo‘ysunuvchi bog‘lovchi o‘zi ko‘rinadigan tobe gapni bog‘lovchi qiladi va agar u mustaqil bog‘lovchiga bog‘lanmagan bo‘lsa, u shunchaki gap bo‘lagi bo‘ladi. Sodda qilib aytganda, bo‘ysunuvchi bog‘lovchilar bo‘ysunuvchi bog‘lovchilar deb ataladi va ikkita bog‘lovchini bog‘lash uchun bo‘ysunuvchi bog‘lovchidan foydalanish san’ati bo‘ysunish deb ataladi. Quirk va Greenbaum (309) ga ko‘ra, bo‘ysunish - bu ikkita gap bo‘lagi o‘rtasida mavjud bo‘lgan assimetrik munosabat bo‘lib, ulardan biri ikkinchisining

tarkibiy qismi hisoblanadi. Shuningdek, Huddleston (194) ga ko'ra, bo'ysunish, muvofiqlashtirishdan farqli o'laroq, tengsizlikni, ya'ni bog'liq (tobe) element va asosiy (superordinata) element o'rtasidagi munosabatni o'z ichiga oladi. Bo'ysunuvchi bog'lovchi gap bo'lagi boshida yoki o'rtasida paydo bo'lishi mumkin. Sahebkeir va Aidinlou (125) ga ko'ra, tobe bog'lovchilar *o'tish davri bog'lovchilari transitional conjunctions* sifatida ham tanilgan. Ular quyidagilarni o'z ichiga oladi: *keyin, chunki, agar, bu, garchi, qadar, oldin, agar, kabi, qachon, qayerda, paytda, dan, bo'lsa ham, buning uchun, shunga qaramay, after, because, if, that, though, although, till, before, unless, as, when, where, while, than, whether, in order that, nevertheless.*

Misollar:

- ✓ U men ishimni tugatgandan keyin keldi.
He came after I had finished my work.
- ✓ U korrupsiyaga qarshi pozitsiyasi tufayli lavozimidan bo'shatildi.
He was sacked from office because of his stance against corruption.
- ✓ U qachondir o'zgaradimi, deb o'ylayman.
I wonder if he will ever change.
- ✓ U biz rozi bo'lamiz deb o'ylaydi.
He thinks that we will agree.
- ✓ Garchi u sizning akangiz bo'lsa-da, uni bunchalik bezovta qilmasligingiz kerak.
Though he is your brother, you should not trouble him like that.
- ✓ Prezident kelguncha kutdik.
We waited till the President arrived.
- ✓ Samolyot aeroportga yetib kelmasdan oldin o'g'irlab ketilgan.
The plane was hijacked before it arrived at the airport.
- ✓ Agar men Meriga uylanmasam, hayotda hech qachon baxtli bo'lmayman.
Unless I marry Mary, I will never be happy in life.
- ✓ Men aytganimni qiling va boshqa hech narsa qilmang!
Do as I said and nothing more!
- ✓ Men dissertatsiyamni yozayotganimda Jon keldi
John came when I was writing my dissertation

O'zaro bog'liq bog'lovchilar

Korrelyatsion bog'lovchilar ikki muvozanatli tuzilmaning bog'lanishini kuchaytirish uchun ishlatiladigan ikki qismli bog'lovchi so'zlardir (Sahebkeir va Aydinlu, 125). Ular birgalikda ishlatilgani uchun juft bog'lovchilar hisoblanadi. Ular o'z nomlarini birgalikda (hamkorlikda) ishlashi va bir gap elementini boshqasiga bog'lashi bilan olgan. Korrelyatsion bog'lovchilar muvofiqlashtiruvchi bog'lovchilarga ko'proq o'xshaydi, chunki ular bog'laydigan gap bo'laklari taxminan teng. Lester (65) korrelyatsion bog'lovchilar muvofiqlashtiruvchi bog'lovchilarga juda o'xshashligini ta'kidlaydi, faqat ular ikki qismli bog'lovchilardir. Bularga quyidagilar kiradi: yoki... yoki, na... na, ikkalasi ham... va, qancha... kabi, bo'lsin... yoki, nafaqat... balki, bunday... bu, shuning uchun... bu, deyarli... qachon, deyarli... qachon, tez-tez...

qachon, tez-tez... dan oldin, yo‘q... lekin, either...or, neither...nor, both...and, as many...as, whether...or, not only...but also, such...that, so...that, hardly...when, scarcely...when, no sooner...than, not...but.

Misollar:

Either you call him, or I will.

✓ Yoki sen unga qo‘ng‘iroq qilasan, yoki men qilaman.

She likes neither tea nor coffee.

✓ U na choyni, na qahvani yoqtiradi.

He is both smart and hardworking.

✓ U ham aqlli, ham mehnatkash.

I have as many books as my brother.

✓ Menda akamdagidek shuncha kitob bor.

I don’t know whether he will come or not.

✓ U keladimi yo‘qmi, bilmayman.

She is not only beautiful but also intelligent.

✓ U nafaqat chiroyli, balki aqlli ham.

It was such a cold day that we stayed at home.

✓ Kun shunchalik sovuq ediki, biz uyda qoldik.

He was so tired that he fell asleep immediately.

✓ U shunchalik charchagandiki, darhol uxlab qoldi.

I had hardly sat down when the phone rang.

✓ Men endigina o‘tirgan edimki, telefon jiringladi.

She had scarcely arrived when it started raining.

✓ U endigina kelgan ediki, yomg‘ir yog‘a boshladi.

No sooner had he left than she started crying.

✓ U ketishi bilan, u yig‘lay boshladi.

He is not a teacher but a doctor.

✓ U o‘qituvchi emas, balki shifokor.

Murakkab bog‘lovchilar

Bular bog‘lovchi sifatida ishlatiladigan so‘z guruhlari. Quirk va Greenbaum (313) bunday so‘z guruhlari qo‘shma tobelovchilar deb hisoblashadi. Ular turli darajalarda bitta bog‘lovchi kabi ta’sir qiluvchi qo‘shma gaplardir. Bunday so‘z guruhlari majburiy “that” bilan tugaydi, masalan, in order that, in that, except that, on condition that, so that, sole that va boshqalar. ba’zilarida esa ixtiyoriy “that” mavjud, masalan, now (that), provided (that), suppositing (that), seeing (that), considering (that) va boshqalar. Bundan tashqari, Omosowone va Akindolire (36) qo‘shma bog‘lovchilarni elementlarni bir-biriga bog‘lagani uchun yarim muvofiqlashtiruvchi bog‘lovchilar deb hisoblashadi. Misollar: shuningdek, as much as, o‘rniga va hokazo. Boshqa misollar: as though, in as much as, as soon as.

Misollar:

She speaks English as well as French.

✓ U ingliz tilida fransuz tili bilan birga gapira oladi.

I like tea as much as coffee.

✓ Men choyni qahva kabi birdek yoqtiraman.

I would walk rather than take a taxi.

✓ Men taksiga minishdan ko'ra piyoda yurishni afzal ko'raman.

He talks as though he knows everything.

✓ U hamma narsani bilgandek gapiradi.

The plan failed inasmuch as nobody supported it.

✓ Reja muvaffaqiyatsiz bo'ldi, chunki uni hech kim qo'llab-quvvatlamadi.

Call me as soon as you arrive.

✓ Yetib kelishing bilan menga qo'ng'iroq qil.

You can stay here as long as you are quiet.

✓ Tinch bo'lsang, bu yerda qolishing mumkin.

Even though it was raining, we went out.

✓ Yomg'ir yog'ayotgan bo'lsa ham, biz tashqariga chiqdik.

He whispered so as not to wake the baby.

✓ U bolani uyg'otmaslik uchun past ovozda gapirdi.

As far as I know, she lives in Tashkent.

✓ Men bilishimcha, u Toshkentda yashaydi.

BOG'LOVCHILARNING TUZILISHI

Bog'lovchilar matnlar ichidagi bog'lanishlarni ko'rsatish uchun grammatik manba hisoblanadi (Schleppegel, 272). Buning sababi shundaki, ular o'xshash grammatik elementlarni birlashtiradi: ot yoki olmosh ot yoki olmoshga, fe'lga, sifatga sifatga, ravishdan ravish, ko'makchi ko'makchiga, iboradan iboraga va gap bo'lagi ko'makchiga. Ko'makchilar singari, bog'lovchilar ham yopiq sinfga mansub bo'lgani uchun flektsiyaga ega emas, ya'ni ularni kengaytirib bo'lmaydi. Bu shuni anglatadiki, ularni otlar, fe'llar va sifatlar kabi bir grammatik sinfdan ikkinchisiga o'zgartirish uchun qo'shimchalar (prefikslar va qo'shimchalar) orqali flektsiya qilib bo'lmaydi. Boshqacha qilib aytganda, otlar, fe'llar va sifatlar qo'shimchalar orqali flektsiyalanganda ko'proq grammatik sinflarni yaratishi mumkin, ammo bu bog'lovchilarga taalluqli emas. Shu nuqtai nazardan, bog'lovchilar ko'makchilarga o'xshaydi, chunki ularning ikkalasi ham yopiq sinfga tegishli. Bu ko'makchilar ham kengaytirib bo'lmasligini yoki ko'proq grammatik sinflarni yaratish uchun qo'shimchalar orqali flektsiya qilib bo'lmasligini anglatadi.

BOG'LOVCHILARNING FUNKSIYA HAMDA VAZIFALARI

Odatda, bog'lovchilar bog'lovchi funksiyalarni bajaradi. Shu maqsadda Leung (14-15) bog'lovchilar quyidagi funksiyalarni bajaradi, deydi: ikki yoki undan ortiq so'z, guruh yoki gap bo'g'imini bog'lash, ikkita gap bo'g'imini, ayniqsa asosiy yoki mustaqil va tobe yoki ergash gapni bog'lash, biror narsaning darajasini ta'kidlash yoki biror narsaning ma'lum bir vaqt

davomida davom etishini yoki oshishini ko'rsatish uchun ikkita bir xil so'z yoki iborani bog'lash (masalan, Men kundun-kunga yaxshilanmoqdaman), kimdir aytganidan mantiqiy kelib chiqadigan savolni kiritish, ikki yoki undan ortiq alternativlarni bog'lash, raqamlar orasida baho berish uchun foydalanish (masalan, Biz u yerda bir yoki ikki kun qolamiz), tuzatish uchun izoh kiritish, tushuntirish yoki asoslash uchun biror narsa kiritish, qarama-qarshilikni ko'rsatish, qo'shish uchun, munozarada mavzuni o'zgartirish, shartli gaplarda shart sifatida foydalanish, ogohlantirish uchun foydalanish. Ingliz tili ham og'zaki, ham yozma tilni o'z ichiga olganligi sababli, bog'lovchilarni yaxshi bilish va tushunish muhimdir, shunda samarali va yaxshi muloqot oqimi samarali tarzda saqlanib qoladi. Bog'lovchilar to'g'ri ishlatilganda nutq va yozuvda tabiiyroq oqim va ritmi ta'minlaydi, ularni noto'g'ri ishlatish esa ko'pincha keskin va uzluksiz eshitiladigan yozuvga olib keladi. Masalan, quyidagi jummalarni ko'rishimiz mumkin:

Misollar:

- Men do'konga bordim. Ularda qovun yo'q edi. Ularda mahalliy sehrarlar ham yo'q edi.
 - I went to the shop. They didn't have melons. They also didn't have local magi.
- Texnik jihatdan noto'g'ri bo'lmasa-da, bu jumlar bog'lovchilar bilan birlashtirilgan alohida jumlar sifatida ancha yaxshi eshitiladi:
- Men do'konga bordim, lekin ular *na* qovun, *na* mahalliy sehrarlar bor edi.
 - I went to the shop, but they had *neither* melons *nor* local magi.

BOG'LOVCHI SO'ZLARNING AHAMIYATI

Bog'lovchilar ham og'zaki, ham yozma ravishda muhim vositalardir. Aslida, Siddiqiy (1) bog'lovchi gapning eng muhim qismlaridan biri ekanligini va har qanday tilda kuchli aloqa oqimini saqlashga yordam berishini aytadi. Turli bog'lovchilarni yaxshi bilish va tushunish bizga ikkala aloqa usulini (ya'ni og'zaki va yozma) qulay tarzda saqlash imkonini beradi. Bu yerda bog'lovchilardan to'g'ri foydalanish qobiliyati ishonchli tarzda gapirishga katta yordam berishini ta'kidlash muhimdir. Bundan tashqari, bog'lovchilar gaplarni keskin bo'laklarga ajratmasdan, fikrlarni birlashtirish va gap bo'laklarini taqqoslash imkonini berib, yozuvga ijodiy hayot bag'ishlaydi. Shuning uchun Leung shunday ta'kidlaydi: "Bog'lovchilar nutqdan foydalanishni yaxshiroq tushunishga hissa qo'shadi va ular matnlarning idrok etilish usuliga ta'sir qiladi" (4). Makklyur va Steffensenning so'zlari bilan aytganda (3), bog'lovchilar takliflar o'rtasidagi mantiqiy bog'liqlikni e'tiborga olish va aniq ko'rsatish uchun ishora vazifasini bajaradi. Og'zaki nutqda bu munosabatlar kontekst orqali aniq ko'rsatilishi mumkin. Biroq, yozma usulda bog'lovchilar juda muhimdir. Buning sababi shundaki, bog'lovchini payqamagan yoki uni noto'g'ri tushungan o'quvchilar u bog'laydigan taklifni mutlaqo bog'liq emas yoki muallif tomonidan kutilmagan tarzda bog'liq deb talqin qilishlari mumkin. Shunday qilib, ular har bir jumla yoki gapni tushunishlari mumkin, lekin parchani umuman tushunmaydilar. Aksincha, bog'lovchilardan oqilona foydalana olmagan mualliflar o'quvchilarini ular taqdim etgan g'oyalarni o'rtasidagi bog'liqlik haqida taxmin qilishga majbur qiladilar. Xolliday va Hasan (226-227) ma'lumot yetkazishda muhim lingvistik resurs uning bog'lovchi munosabati

ekanligini ta'kidlaydilar. Bu "keyingi narsaning avvalgisi bilan tizimli ravishda bog'liqligining aniqligi"dir.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, bog'lovchilar ingliz tilida juda muhim ahamiyatga ega va shuning uchun biz ushbu maqolada ularni keng muhokama qilish uchun vaqt ajratdik, ularning ma'nosi, turlari va tildagi qo'llanilishi yoki funksiyalariga alohida e'tibor qaratdik. Bunda oson tushunish uchun ko'plab oddiy, ammo tushunarli jumla misollari keltirilgan. Ushbu maqolaning asosiy afzalligi shundaki, u o'quvchiga ingliz tilidagi bog'lovchilar haqida zarur bo'lgan asosiy ma'lumotlarni taqdim etishga urinishda muvaffaqiyat qozondi. Shubhasiz, ushbu maqola ingliz tili va tilshunoslik sohasidagi talabalar va olimlar uchun, bu avlodda ham, hali tug'ilmagan avlodlarda ham har qanday vaqtda ulkan va bebaho qiymatga yoki foydalilikka ega bo'lib qolaveradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Aarts, Bars. Ingliz tili sintaksisi va argumentatsiyasi. 2-nashr. Nyu-York: Palgrave, 2001. Bosma nashr.
2. Aidinlou, Nader Assadi va Reshadi, Elnaz. "Elektron pochta va qog'ozga asoslangan xatlarda bog'lovchilar va havolalardan foydalanishning qiyosiy tadqiqoti" Til o'qitish va tadqiqotlar jurnalida. 5-jild, 3-son, 611-615-betlar, 2014. Bosma nashr.
3. Artur, Tom Mak. Ingliz tilining Oksford hamrohi (Kembrij nashri). Oksford universiteti nashriyoti. 1996. Bosma nashr.
4. Baskervill, W. M. va Sewell, J. W. "Ingliz tili grammatikasi". 1896. <http://classclit.about.com/library> 2015-yil 1-avgustda kirish mumkin.
5. Blackemore, Diane va Carston, Robyn. "Va" bog'lanishining pragmatikasi: rivoyatsiz holatlar.
6. Burton-Roberts, Noel. Gaplarni tahlil qilish: Ingliz sintaksisiga kirish, 3-nashr. London: Pearson Education Limited, 2011. Bosma.
7. Carnie, Andrew. Sintaksis: Generativ kirish, 2-nashr. Oksford: Blackwell nashriyoti. 2007. Bosma.
8. Crystal, David. Tilshunoslik va fonetika lug'ati. 6-nashr. Oksford: Blackwell nashriyoti, 2008. Bosma.
9. Haliday, M. A. K. va Hasan, Ruqaiya. Ingliz tilidagi uyg'unlik. Longman Group Limited. 1976. Bosma nashr.
10. Hertwig, Ralph, Benz, Björn va Krauss, Stefan. Bog'lanish xatosi va va ning ko'plab ma'nolari. ELSEVIER. 2008. Bosma nashr.
11. Huddleston, Rodney. Ingliz tili grammatikasi: Kontur. Cambridge University Press. 1988. Bosma nashr.
12. Kirkpatrick, Betty. Yaxshiroq ingliz tili. Polskabook. 2007. Bosma nashr.
13. Leech, Geoffrey va Svartvik, Yanvar. Ingliz tilining kommunikativ grammatikasi 3-nashr. London: Longman. 1994. Bosma nashr.

14. Lester, Mark. Sinfonada grammatika. Makmillan nashriyot kompaniyasi, Nyu-York. 1990. Bosma nashr.
15. Leung, Carrie. Amerika va Gonkong universitetlari talabalari tomonidan asosiy ingliz tilidagi qo‘shilishlardan foydalanishni taqqoslash. LUNDS universiteti. 2005. Bosma nashr.
16. Lyons, John. Semantika. 1-jild. Kembrij universiteti nashriyoti. 1977. Bosma nashr. Malmkjär, Kirksten. Tilshunoslik ensiklopediyasi. Routledge, London va Nyu-York. 1991. Bosma nashr.
17. McClure, Erica va Steffenson, Margaret S. Sinflar va etnik guruhlar bo‘yicha qo‘shilishlardan foydalanishni o‘rganish. Illinoys universiteti. 1980. Bosma nashr. Murthy, J. D. Ingliz tilining zamonaviy grammatikasi. Book MASTER. 2007. Bosma nashr.
18. Omosowe, Juba va Akindolire, Nelson. Keng qamrovli ingliz tili. Johnson Publishers Limited. 1997. Chop etish.
19. Quirk, Randolph va Sidney Greenbaum. Ingliz tili universiteti grammatikasi. London: Pearson Education Limited, 2004. Chop etish.
20. Sanders, T. va Maat, Pander H. “Uyg‘unlik va izchillik: Lingvistik yondashuv”. Utrext universiteti, Niderlandiya. Elsevier Limited. 2006. http://www.hum.uu.nl/.../h.l.w.pandermaat/coherence_doc/ 2014-yil 30-sentabrda kirish mumkin.
21. Sayah, Leila va Fatemi, Asar Husseini. “EFL o‘quvchilarining hikoya qilish jarayonida bog‘lovchilarning roli” Xalqaro ta‘lim jurnali. 1-jild, 11-son. 2013-yil noyabr. Bosma nashr
22. Siddiqui, Fareed. “Ishbilarmon ingliz tili muloqotida bog‘lovchilarning ahamiyati”. 2014-yil. <http://fareedsiddiqui.experts column.com/> 2014-yil 30-sentabrda kirish mumkin.